

УДК 371.134

А.В. ТОКАРЕВА,
*аспірант кафедри загальної та соціальної педагогіки
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХІВЦІВ–МЕДІАТОРІВ КУЛЬТУР

У статті розглянуто процес підготовки студентів до участі в міжкультурній комунікації під кутом зору формування фахівців–медіаторів культур. Наведено різні погляди на формування особистості–посередника між культурами. Проаналізовано поняття «міжкультурна комунікація». Дано визначення понять «фахівець–медіатор культур», «етноорієнтована особистість», «менталітет толерантності», «інтелект міжнаціональних відносин», «культурна ідентичність».

Ключові слова: міжкультурна комунікація, фахівець–медіатор культур, етноорієнтована особистість, менталітет толерантності, інтелект міжнаціональних відносин.

Постановка проблеми. На розвиток суспільства вирішальною мірою впливає багато чинників, найбільш важливим з яких є тенденція глобалізації світу. Глобалізаційні процеси, з одного боку, дедалі більше сприяють об'єднанню людства, універсалізації суспільних цінностей і норм, формуванню світової економічної системи, демократизації суспільного життя. З іншого ж боку, подальша уніфікація загострює необхідність збереження локальних культур.

Зміна соціальних та політичних пріоритетів зумовлює зміни у сфері надання освітніх послуг. Так, формування освітньої політики сьогодні вже здійснюється не на рівні держав, а на міждержавному, міжнаціональному рівнях, коли основні пріоритети й цілі проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти. Відбувається перехід від виховання громадянина певної країни до виховання громадянина світу, що, у свою чергу, актуалізує необхідність усебічного дослідження аспектів спілкування між представниками різних культур і наукового пошуку умов і засобів формування відповідних умінь та навичок.

Аналіз досліджень і публікацій. Невипадково в останні роки зростає актуальність досліджень, пов'язаних з питаннями міжкультурної взаємодії.

У численних дисертаційних працях вітчизняних та російських науковців, які з'явилися за останні десять років у педагогіці, досліджуються проблеми міжкультурної або полікультурної освіти (І. Балицька, Л. Воротняк, О. Гуренко, Н. Маркова, Л. Пренко), дидактичні аспекти формування навичок міжкультурної комунікації студентів у процесі фахової підготовки (Л. Гайсіна, Р. Гришкова, Г. Захарова, Є. Савельєва, С. Шехавцова), формування соціокультурної компетентності в контексті вивчення іноземних мов (Г. Єлізарова, І. Закір'янова, М. Сафіна). Різні підходи до визначення поняття міжкультурне спілкування, його структури й процесу формування відповідних навичок розкрито в дослідженнях Л. Гришаєвої, Т. Грушевицької, А. Садохіна. Публікації Н. Бориско, Н. Ішханян, Р. Мільруд, В. Сафонові відображають особливості міжкультурної взаємодії в контексті діалогу культур і цивілізацій.

Як показує аналіз науково-педагогічної літератури, проблема підготовки студентів до міжкультурної комунікації складна як у теоретичному, так і у практичному плані. Теоретична складність пов'язана з глибиною та багатомірністю основоположних понять, таких як культура, діалог культур, міжкультурна комунікація. Практична складність, на нашу думку, полягає у відсутності комплексної системи підготовки студентів до міжкультурної взаємодії.

Мета статті. Виходячи з вищесказаного, вважаємо за необхідне в цій статті розглянути питання процесу підготовки студентів до міжкультурної комунікації під кутом зору формування фахівців-медіаторів культур.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з розгляду ключового для цієї статті поняття «міжкультурна комунікація», яке з'являється у наукових працях 60-70-х років ХХ ст.

Слід зазначити, що процес становлення міжкультурної комунікації як академічної дисципліни починається з праць американського антрополога Е.Т. Холла. Він був першим, хто акцентував увагу наукової спільноти на зв'язку культури і комунікації. У спільній з Г. Трагером праці «Аналіз культур» науковець представив матрицю культурних вимірів, що складалася з десяти компонентів. Комунікація зайняла в ній одне з найважливіших місць. «Культура – це комунікація, а комунікація – це культура. Кожний комунікативний акт є, з одного боку, носієм культурних кодів, а з іншого – обумовлений ним» [12, с. 9].

У своїх працях Е.Т. Холл розвиває ідею того, що в процесі спілкування комуніканти використовують не тільки мову, але й поведінкові механізми, які не завжди самі усвідомлюють та які дуже часто не збігаються зі словами. Тому те, як поведуться люди в багатьох випадках важливіше за те, що вони говорять. Якщо враховувати, що кожний комунікативний акт є носієм культурного коду, то, за висновками Холла, для кожного учасника спілкування культура більше приховує, аніж відкриває. Тому основною метою комунікації з представниками інших культур, за Е. Т. Холлом, є спроба зрозуміти себе та свої культурні уявлення в ситуації контрасту й відмінності з іншою культурою, а процес міжкультурної комунікації є процесом сприйняття подібностей або відмінностей в інших культурах, а також визнання вихідних принципів власної культури, яка, за висловом Е. Холла, є «прихованою культурою» [10, с. 8].

Водночас необхідно, на нашу думку, врахувати визначення міжкультурної комунікації Л. Самовар та Р. Портера як процесу, за якого продуковані представником однієї культури повідомлення мають бути зрозумілі й споживані представником іншої культури. Але міжкультурна комунікація, яка є взаємодією між людьми, чії культурні сприйняття та символічні системи відрізняються одне від одного, приводить до зміни в комунікаційному акті. Тому загроза виникнення непорозуміння дуже велика. Модель міжкультурної комунікації Самовар – Портера описує процес зміни значення повідомлення при його кодуванні представником однієї культури та декодуванні представником іншої культури під впливом культурної біографії кожного з учасників [12, с.12].

Співзвучними з ідеями Самовар та Портер є висновки, зроблені представником етнічної психології Д. Мацумото, який, зокрема, провів аналіз відмінностей міжкультурної та внутрішньокультурної комунікації у своїй праці «Психологія і культура». Однією з характеристик, що відрізняє міжкультурну комунікацію від внутрішньокультурної, за визначенням автора, є двозначність правил, завдяки яким здійснюється інтеракція. Через широкий вплив культури на всі аспекти комунікативного процесу, вважає дослідник, ми не можемо бути впевненими в тому, що правила, якими користуються два представники різних культур, ідентичні. Така невизначеність відбувається як на вербальному, так і на невербальному рівнях взаємодії. Міжкультурну комунікацію психолог розглядає як процес читання закодованого послання, де першим кроком є декодування (та зниження невизначеності), а другим – інтерпретація декодованого повідомлення та реакція на нього [4].

На позиціях лінгвістичного підходу до визначення поняття «міжкультурна комунікація» стоїть російська дослідниця М. Бергельсон. На її думку, міжкультурна комунікація – це спілкування, яке здійснюється в умовах значних культурно обумовлених відмінностей комунікативної компетенції її учасників, що істотно впливає на вдачу або невдачу комунікативної події. Міжкультурна комунікація характеризується тим, що її учасники при прямому контакті використовують спеціальні мовленнєві варіанти й дискурсивні стратегії, відмінні від тих, якими вони користуються при спілкуванні всередині однієї й тієї ж культури [1].

Іншу позицію займає німецький фахівець з теорії комунікації Г. Малетцке, який відзначає, що міжкультурна взаємодія виникає, коли партнери по спілкуванню є представниками різних культур і усвідомлюють «чужорідність» партнера по комунікації [11, с. 37]. Такої самої думки дотримується російська дослідниця І. Халеева, яка пропонує таке визначення: міжкультурна комунікація – це сукупність специфічних процесів взаємодії партне-

рів по спілкуванню, які належать різним культурам та мовам і які усвідомлюють те, що кожний з них є «іншим», розуміють «чужорідність», «інаковість» свого партнера по спілкуванню [8, с. 13].

Незважаючи на те, що наведені вище визначення міжкультурної комунікації було зроблено у контекстах різних галузей та підходів, ми можемо виокремити деякі спільні компоненти.

Отже, міжкультурна комунікація характеризується такими особливостями: 1) це – інтеракційний процес; 2) учасники цього процесу мають різні культурні біографії (різні свідомості); 3) належність до різних культур зумовлює культурні відмінності на мовленнєвому, дискурсивному, змістовому та поведінковому рівнях, що значно впливає на процес взаємодії представників різних культур.

Тобто під міжкультурною комунікацією будемо розуміти процес взаємодії між представниками різних культур, у якому явно чи неявно проявляються культурні відмінності, що впливає на наслідки комунікативного акту. При цьому, спираючись на проведений нами аналіз вищеозначеного феномену, робимо висновок про те, що основною метою підготовки студентів до міжкультурної комунікації є їх підготовка до участі в інтеракційному процесі з представниками різних культурних біографій, що зумовлює різницю на мовленнєвому, дискурсивному, змістовому, поведінковому рівнях і значно впливає на результат такої взаємодії.

За аналізом Б. Єрасова, на сьогодні в теорії міжкультурної комунікації склалися два основних підходи – інструментально-прагматичний та пояснювальний. Інструментально-прагматичний підхід розглядає механізми адаптації іммігрантів з різних регіонів до умов інших країн. У рамках цього підходу досягнуто значні результати у розробці теорій і методик дослідження культурного шоку, механізмів комунікації та адаптації, специфіки мовленнєвої та немовленнєвої поведінки представників різних культур, впливу цінностей та стереотипів на процес міжкультурного спілкування.

Інший підхід, до представників якого можемо віднести Г. Богину, Г. Єлізарову, Ю. Караулова, Ф. Клакхон і Ф. Стробек, І. Халееву, Г. Хофстеде, спрямований на дослідження особистісних змін, що відбуваються у результаті зустрічі з «іншим», розвиток здатності до міжкультурної комунікації та формування особистості – посередника між культурами. Важливим для цього підходу є специфічне сприйняття міжкультурних відмінностей. Так, позитивне ставлення до існування різниць між культурами у рамках цього підходу вважається показником оволодіння необхідними навичками та набуттям здатності до міжкультурної взаємодії, а динаміка розвитку міжкультурної комунікації передбачає неперервний розвиток й удосконалення якості спілкування, формування позитивного ставлення до відмінностей з метою зростання взаєморозуміння культур.

Потрібно відзначити, що різні концепції міжкультурної комунікації було поширено на процес організації навчального процесу українських вузів. Зокрема, розглядаються методологічні питання професійної підготовки спеціалістів у рамках викладання іноземних мов; підготовка спеціалістів у контексті полікультурної освіти; процес підготовки *фахівців-медіаторів культур*.

Фахівець-медіатор культур – це людина, яка володіє знаннями про інші культури й способи взаємодії між ними, здатна проаналізувати культурні схожості та відмінності з позицій властивих їй цінностей, звичаїв та традицій, здатна використовувати свої знання для досягнення взаєморозуміння з представниками інших культурних суспільств. Така людина може переглянути свої погляди та пріоритети, при цьому не втрачаючи власної культурної ідентичності.

Питання підготовки фахівців-медіаторів культур піднімаються такими авторами, як Л. Воротняк, Р. Гришкова, Г. Захарова, Н. Маркова. Н. Маркова, досліджуючи процес формування культури міжнаціональних відносин студентів, вказує на деякі явища, релевантні до процесу підготовки медіаторів культур, наприклад, «етнозорієнтована особистість», «менталітет толерантності», «інтелект міжнаціональних відносин». Етнозорієнтована особистість, за визначенням дослідниці, є особистістю, зорієнтованою на національну культуру, загальнолюдські цінності та міжкультурний діалог. Менталітет толерантності – здатність і готовність етнозорієнтованої особистості приймати ідеї, думки та погляди, які відрізняються від особистих; прояв поваги, розуміння та визнання різноманітних культур. Під форму-

ванням інтелекту міжнаціональних відносин, науковка має на увазі здатність особистості розуміти відмінності, виявляти конструктивність, емпатію, синтонність, асертивність як передумову раціональних дій у міжнаціональних контактах [3, с. 20].

Інша група вчених, до яких належить Г. Боги́на, Г. Єліза́рова, Ю. Караулов, І. Халеева відстоюють ідею про формування культурно-мовної особистості (або мовної особистості), під чим розуміють «сукупність здібностей людини до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні» [2, с. 69]. Вони визначають фахівця-медіатора культур як мовну особистість, яка через вивчення іноземних мов пізнає особливості різних культур, а також особливості взаємодії між цими культурами.

Про формування вторинної мовної особистості у процесі опанування іноземної мови також говорить І. Птицина, розглядаючи особистість, здатну сприймати, розуміти та інтерпретувати феномени іншої культури, з умінням порівнювати з феноменами власної культури, інтегрувати їх у свою картину світу [5, с. 12–13].

Вважаємо також за доцільне навести ті висновки, до яких приходять О. Туманова, аналізуючи механізми підготовки студентів до міжкультурного спілкування. Дослідниця вважає, що плідні ідеї міжкультурної комунікації можуть виявитися не більш ніж модним напрямом методики, якщо не забезпечити студентів основами рідної культури [7, с. 12]. Подібні ідеї знаходимо і у А. Садохіна, який висловлює думку про розвиток «культурної ідентичності» студентів, під чим розуміє усвідомлене прийняття індивідом культурних цінностей, мови, норм та правил поведінки, властивих їх рідній культурі, що формують ціннісне ставлення до самого себе, інших людей, до суспільства та світу в цілому [6, с. 20].

Висновки. Тобто у контексті гуманізації освіти відбуваються поступові зміни поглядів на процес підготовки студентів до міжкультурної комунікації. Зростає кількість дослідників, які вказують на необхідність формування фахівців-медіаторів культур, що поважають унікальність кожного народу, вміють жити в мирі й злагоді з людьми будь-яких національностей і віросповідань, є вільними від негативних етнокультурних стереотипів, а отже, є готовими до творчої життєдіяльності в полікультурному соціумі.

Список використаних джерел

1. Бергельсон М.Б. Межкультурная коммуникация: вопросы теории и практики [Электронный ресурс] / М.Б. Бергельсон. – Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-56447.html>
2. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: [учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. Ин. яз. высш. пед. учеб. заведений] / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 336 с.
3. Маркова Н.Г. Формирование культур межнациональных отношений студентов в поликультурном образовательном пространстве вуза: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. Г. Маркова. – Казань, 2010 – 40 с.
4. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото. – СПб.: Питер, 2003. – 718 с.
5. Птицына И.Ф. Педагогические условия формирования межкультурной компетенции вторичной языковой личности студентов (на материале изучения японского языка и культуры): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / И.Ф. Птицына. – Якутск, 2008. – 25 с.
6. Садохин А.П. Межкультурная компетентность: сущность и механизмы формирования: автореф. дис. ... д-ра культурологии, 24.00.01 / Александр Петрович Садохин. – М., 2008. – 40 с.
7. Туманова О.А. Теоретические и прикладные аспекты языкового образования в логике кросс-культурного похода [Электронный ресурс] / О.А. Туманова // Международный научно-практический (электронный) журнал «INTER-CULTUR@L-NET». 2003. – Вып. № 2. – Режим доступа: http://vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v2/v2_p066.htm
8. Халеева И.И. О гендерных подходах к теории обучения языкам и культурам / И.И. Халеева // Известия Российской академии образования. – 2000. – № 1. – С. 11–18.
9. Communication Between Cultures / [ed. Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Edwin R. McDaniel]. – Boston, USA: Wadsworth, Cengage Learning, 2010. – 325 p.

10. Developing and Assessing Intercultural Communicative Competence: A Guide for Language Teachers and Teacher Educators / [ed. by Ildikó Lázár]. –European Centre for Modern Languages/Council of Europe, 2007. – 43 p.

11. Maletzke G. Interkulturelle Kommunikation / G. Maletzke. – Westdt. Verlag, 1996. – 226 p.

12. Rogers E.M. Hall and The History of Intercultural Communication: The United States and Japan [Електронний ресурс] / E.M. Rogers, W.B. Hart, Y. Miike // Keio Communication Review, 2000. – № 24. – Режим доступу: www.mediacom.keio.ac.jp/publication/pdf2002/review24/2.pdf

В статье рассмотрен процесс подготовки студентов к участию в межкультурной коммуникации с точки зрения формирования специалистов-медиаторов культур. Представлены разные взгляды на процесс формирования личности-посредника между культурами. Проанализировано понятие «межкультурная коммуникация». Дано определение понятий «специалист-медиатор культур», «этнос-ориентированная личность», «менталитет толерантности», «интеллект межнациональных отношений», «культурная идентичность».

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, специалист-медиатор культур, этнос-ориентированная личность, менталитет толерантности, интеллект межнациональных отношений.

The process of students' training for taking part in intercultural communication is analyzed in the article. Different views on the process of a personality-cultural go-between development are presented. The definition of «**intercultural communication**» is formulated. Such notions as «**a professional-cultural mediator**», «**ethnocentric personality**», «**mentality of tolerance**», «**intellect of intercultural relations**», «**cultural identity**» are defined.

Key words: intercultural communication, a professional-cultural mediator, ethnocentric personality, mentality of tolerance, intellect of intercultural relations.

Одержано 1.10.2013.